

BOŻENA WÓJTOWICZ

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Polska
Pedagogical University of Cracow, Poland

Międzynarodowy ruch turystyczny zagrożeniem dla zabytków architektury nabatejskiej i społeczności lokalnej na terenie Petry

International Tourist Traffic as a Threat to Architectural Monuments of the Nabatean and Local Communities in the Petra Area

Streszczenie: Jednym z najlepiej zagospodarowanych i najczęściej odwiedzanych przez turystów krajów Bliskiego Wschodu jest Jordania. Jordania posiada wiele atrakcji turystycznych. Do najbardziej znanych i najczęściej odwiedzanych przez turystów należy skalne miasto Petra, była stolica arabskiego królestwa, miasto Nabatejczyków w południowo-zachodniej Jordanii, w którym znajduje się wiele cennych zabytków. Uprawianie turystyki zwykle ma wydźwięk pozytywny i rzadko kojarzy się z negatywnymi konsekwencjami. Podjęcie tej problematyki było związane ze wzrostem natężenia międzynarodowego ruchu turystycznego i jego niekorzystnym wpływem na zabytki i społeczność lokalną. Celem badawczym była analiza ruchu turystycznego Petry na tle wybranych atrakcji turystycznych Jordanii oraz wpływu zagrożenia, jakie niesie rozwój usług turystycznych oferowanych w tym regionie, na zabytki architektury i zamieszkujące Petrę plemiona beduińskie.

Abstract: With its numerous tourist attractions Jordan is one of the most developed and the most frequently visited country in the Middle East. The rock city of Petra, which was the capital of "the Arabian Kingdom", also known as the city of Nabataeans, located in the south-western part of Jordan with many valuable sights and monuments, appears to be the best-known and most frequently visited city by tourists. Tourism, in general, is usually associated with positive and rarely with negative consequences. Therefore, the discussed issues were related to the increasing intensity of international tourist flows and their negative impact on the sights and monuments, as well as on the local community. The research objective was to analyse the tourist flows in Petra considering selected tourist attractions of Jordan. Its aim was also to investigate the negative impact of the development of tourist services offered in this region on the architectural monuments and the Bedouin tribes living in Petra.

Słowa kluczowe: atrakcje turystyczne; Beduini; negatywne skutki ruchu turystycznego; Petra; ruch turystyczny

Keywords: negative impact of tourist flows; Petra; the Bedouin; tourist attractions; tourist flows (tourist attendance)

Otrzymano: 21 stycznia 2017

Received: 21 January 2017

Zaakceptowano: 20 sierpnia 2017

Accepted: 20 August 2017

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Wójtowicz, B. (2017). Międzynarodowy ruch turystyczny zagrożeniem dla zabytków architektury nabatejskiej i społeczności lokalnej na terenie Petry. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 32(1), 96–107. <https://doi.org/10.24917/20801653.321.8>

WSTĘP

Ośrodki i obiekty kulturowe wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO od zawsze stanowiły cel podróży turystycznych. Popularność odwiedzania obiektów kulturowych w ramach turystyki wzrosła znacząco na początku XX wieku, kiedy to turystyka przybrała rozmiary zjawiska masowego. Wśród różnorodnych uwarunkowań rozwoju współczesnej turystyki istotną rolę odgrywają walory turystyczne, które są jednym z ważniejszych elementów składowych systemu turystyki. Rola walorów turystycznych i ich wpływ na rozwój ruchu turystycznego jest niepodważalna (Gunn, 1972; Kowalczyk, 2002; Kurek, 2007; Ferreira, Rial, Varela, 2009). Z jednej strony stanowią one jeden z głównych elementów systemu turystyki, z drugiej strony o wyborze kierunku wyjazdu turystycznego decyduje w znacznym stopniu atrakcyjność turystyczna obszaru.

Jednym z najbardziej atrakcyjnych obiektów, uważanym za jeden z siedmiu cudów świata, jest Petra, starożytne miasto wykute w skale, najcenniejszy skarb kultury narodowej Jordanii. Obecność w tym miejscu dużego ruchu turystycznego – tłumów pieszych maszerujących codziennie przez wąwóz Siq i centrum Petry, wspinających się do „klasztoru” (Deir) położonego ponad doliną – wpływa niekorzystnie na stan zabytków. Dodatkowo ruch turystyczny generuje wielki rozwój usług oferowanych w tym rejonie przez miejscowych sprzedawców, przewoźników i przewodników. Ogromny wpływ na stan zabytkowych obiektów nabatejskich mają również warunki naturalne.

Jordania posiada różnorodne walory turystyczne, związane z historią (ruiny zamku krzyżowców w Kerak, ruiny zamku w Shawbak, Góra Nebo), kulturą (starożytne miasto Dżarasz, cytadela Madaba i stare miasto w Ammanie), środowiskiem przyrodniczym (rezerwat przyrody Wadi Mujib i Dana, Morze Martwe, pustynia Wadi Rum). Z uwagi na rosnącą rolę Jordanii w światowej turystyce w artykule zostały przedstawione atrakcje turystyczne Petry, wielkość ruchu turystycznego, rozwój usług turystycznych oraz wpływ ruchu turystycznego na zabytki architektury i lokalną społeczność.

WALORY I ATRAKCJE TURYSTYCZNE PETRY

Petra położona jest na skrzyżowaniu starożytnych szlaków handlowych, prowadzi do niej szlak królewski, można tam również dojechać autostradą biegnącą z południa na północ od Akaby do Ammanu. Znajduje się 260 km od stolicy dzisiejszej Jordanii – Ammanu, oraz 133 km od Akaby, ukryta w górskich dolinach Pustyni Południowej na wysokości od 900 do 1500 m n.p.m. To starożytne miasto wykute w skale jest najbardziej znanym zabytkiem Bliskiego Wschodu, znajdującym się na liście światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Położone jest w wąskiej skalnej dolinie, do której prowadzi jedyna droga – wąwóz As-Sik.

Petra została wykuta przez Nabatejczyków w III–II wieku p.n.e. To właśnie piaskowcowe i wapienne skały dały nazwę stolicy Nabatejczyków (w języku greckim πέτρα – petra – oznacza skałę, choć niektórzy sądzą, że nazwa ta pochodzi z języka arabskiego – Machowski, 2007: 45). Sami Nabatejczycy nazywali Petrę Rqm (Rakmu), co oznacza „wielobarwna”. Petra to nie tylko gigantyczne stanowisko archeologiczne zajmujące

ok. 15 km², na którym znajduje się kilkaset bezcennych zabytków. W ostatnich latach na jej terenie prowadzone są liczne badania naukowe, które są też miejscem pracy ekip badawczych i konserwatorskich z wielu krajów (Kołodziejczyk, 2013: 61). Petra to także obszar chętnie odwiedzany przez turystów, zwłaszcza zagranicznych, którzy w dużym stopniu generują rozwój turystyki kraju, choćby infrastruktury. Turystyka Jordanii odgrywa istotną rolę w tworzeniu dochodu narodowego, w rozwoju ekonomicznym i społecznym.

Okres kilkusetletniej działalności na Bliskim Wschodzie semickiego ludu zwanego Nabatejczykami stanowi jeden z najciekawszych tematów badawczych współczesnej archeologii. Nabatejscy władcy kontrolowali szlaki handlowe na tym obszarze, czerpiąc ogromne korzyści z wymiany handlowej (zwłaszcza z handlu przyprawami oraz innymi towarami egzotycznymi) i zapewniania bezpieczeństwa karawanom (Kołodziejczyk, 2013: 61).

Największe dzieła nabatejskiego budownictwa powstały w okresie od I wieku p.n.e. do I wieku n.e. i wykształcił się wówczas niepowtarzalny styl architektoniczny. Inspiracją i źródłem wielu elementów nabatejskich budowli były kontakty z sąsiednimi państwami diadochów (Ptolemeusz i Seleucydów), Partów, Rzymian, Izraelitów, a także kultura koczowniczych plemion arabskich, blisko z Nabatejczykami spokrewnionych (Hammond, 1973; Paradise, 1999; Augé, Dentzer, 2000; Gibson, 2002). Ponowne odkrycie Petry i historii ludu Nabatejczyków nastąpiło w 1812 roku. Zrobił to szwajcarski badacz Johann Burckhardt, który przekonał miejscowego przewodnika, żeby ten pokazał mu grobowiec, w pobliżu którego, jak głosiła legenda, leży zapomniane miasto. Beduini poprowadzili go przez skalny korytarz (Siq), którym obecnie zwiedzający wędrują do Petry (Machowski, 2007: 45–46). Na jego końcu znajduje się najsłynniejszy zabytek skalnego miasta – budynek z fasadą szeroką na 27 m i wysokością na 40 m, czyli El-Khazneh, skarbiec faraona (fot. 1).

Fot. 1. Skarbiec – najsłynniejszy zabytek Petry wykuty przez Nabatejczyków

Źródło: Paweł Wójtowicz

Badania naukowe rozpoczęto w Petrze dopiero w pierwszej połowie XX wieku i od tego czasu liczba informacji na temat nabatejskiej technologii budowlanej systematycznie wzrasta. Dolinę Petry przecina koryto rzeki okresowej – Wadi Musa, której dopływy otaczają płaskowyże, na których rozrosło się antyczne miasto Nabatejczyków.

Struktury architektoniczne pozostawione przez Nabatejczyków można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

- pierwszą stanowią grobowce fasadowe i tzw. tryklinia, wykuwane w skałach, zlokalizowane w dwóch rejonach – na obszarze Petry i jej najbliższych okolic (Kołodziejczyk, 2013: 64),
- drugą, mniej znaną, tworzą liczne relikty wolno stojących świątyń i budowli kulturowych Petry (Tholbecq, 2007: 104),
- trzecią tworzą różnego typu budowle i urządzenia o charakterze hydrotechnicznym – pozostałości tam, kanałów i zbiorników, z których słynęli Nabatejczycy (Lindner, 2005: 33; Oleson, 2007: 217); dnem wąwozu biegną pozostałości dawnej sieci kanalizacyjnej (przyrost mieszkańców w czasie największego rozkwitu Petry spowodował, że Nabatejczycy musieli rozbudować system wodociągów i cystern skalnych, by magazynować wodę dla wciąż rosnącej populacji).

ROZWÓJ TURYSTYKI I JEJ WPŁYW NA SPOŁECZNOŚĆ LOKALNĄ

Odkrycie Petry i udostępnienie jej turystom miało również negatywne skutki dla samych jej mieszkańców – Beduinów, którzy zamieszkiwali liczne jaskinie na terenie skalnego miasta. Poza licznymi grobowcami fasadowymi, kamiennymi świątyniami i kulturowymi budowlami w Petrze znajdują się bowiem liczne jaskinie, które wykuto w różowym piaskowcu ok. 100 roku p.n.e. Były one niegdyś zamieszkiwane przez strażników Petry, jednak rząd jordański przeniósł ich w 1985 roku do wioski Bdoul Iskan, znanej także jako Umm Sayhoun (UNESCO, 1992). Zaoferowano im mieszkania, opiekę zdrowotną i edukację w zamian za opuszczenie jaskiń. Nastąpił wówczas, na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, szybki wzrost liczby ludności – z 200 osób do 3 tys. w Umm Sayhoun.

Problemem jednak dla samych Beduinów stało się to, że nie przybywało tam nowych budynków. Wiele rodzin żyło stłoczonych w niewielkich domach, a na 2–3-pokojowe mieszkanie przypadało po kilkanaście osób. W 2000 roku miał miejsce konflikt pomiędzy lokalną władzą a mieszkańcami o własność gruntów, ponieważ Beduini, zgodnie z prawem, nie mogli budować w wiosce nowych domów. Dlatego po ponad 30 latach ok. 20–25 rodzin postanowiło powrócić do jaskiń, argumentując swój powrót potrzebą większej przestrzeni do życia. Lokalna władza rozważyła wówczas budowę nowej wsi, Umm Harifehok, położonej w pobliżu Petry. Padła też propozycja przekształcenia Umm Sayhoun w turystyczną wioskę, w której powstałyby hotele, sklepy i nowe mieszkania (Gojke, 2016).

Obecnie miejscowość położona w dolinie Wadi Musa jest jedną z największych miejscowości w okolicy i liczy ok. 5 tys. osób, głównie Beduinów z plemienia Layathnah. Wybudowano tu 50 hoteli i kilkanaście restauracji. Jest to osada najbliższa centrum Petry – stąd zaczyna się pieszy szlak turystyczny z głównym wejściem przez wąwóz Siq. Znajduje się tu przeszło 300 zabudowań, które otoczone są kamiennym murem. Władze Jordanii w 2011 roku opracowały plan rozwoju Petry na najbliższe 20 lat, w którym Petra uważana jest za najbardziej atrakcyjny region turystyczny, którego rozwój

powinien być zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem miejscowej ludności. W ramach tego planu strategicznego została opracowana koncepcja rozwoju turystyki dla Umm Sayhoun i okolic, szczególnie w aspekcie zachowania specjalistycznej wiedzy dotyczącej flory i fauny tego obszaru, tradycyjnej medycyny, hodowli wielbłądów i rozwoju rzemiosła (*Strategic plan for Umm Sayhoun and surrounding areas*, 2011).

RUCH TURYSTYCZNY W PETRZE

Jednym z najważniejszych źródeł dochodów Jordanii jest turystyka. Liczba turystów odwiedzających rocznie Petrę wzrosła z ok. 1 tys. w latach sześćdziesiątych XX wieku (Heinrichs, 2008) do 400 tys. (średnia z lat 1995–2000). W 1991 roku Petrę odwiedziło 40 tys. osób, a sześć lat później przybyło do skalnego miasta ok. 400 tys. turystów. Ponad 1 tys. turystów odwiedzało ją dziennie (fot. 2).

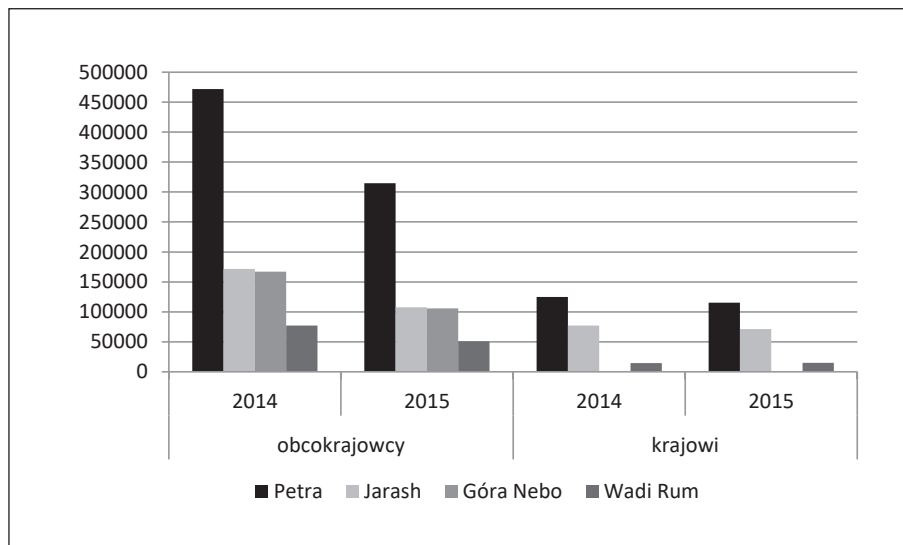
W 2007 roku skalne miasto w Jordanii, znane z filmu z Indianą Jonesem, trafiło na listę siedmiu nowych cudów świata. Przybyło mu wtedy zarówno odwiedzających, jak

Fot. 2. Ruch turystyczny na tle monumentalnych rzeźb w wąwozie As-Sik

Źródło: Paweł Wójtowicz

Ryc. 1. Ruch turystyczny w Petrze na tle wybranych obiektów turystycznych Jordanii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Turystyki Jordanii (Department of Statistics, 2015; 2016)

i zagrożeń związanych z masową turystyką. Od tego czasu liczba turystów stale rosła i obecnie wynosi ok. 2,5 tys. osób dziennie. W 2010 roku Petrę odwiedziło ponad 975 tys. osób i był to rekordowy rok w turystyce (Petra National Trust, 2011). Z kolei w 2015 roku odwiedziło Petrę przeszło 430 tys. turystów, w tym blisko 316 tys. turystów zagranicznych (ryc. 1). W porównaniu z takimi atrakcjami turystycznymi, jak Jarasz, Wadi Rum czy Góra Nebo, ruch turystyczny w Petrze był trzykrotnie większy wśród turystów zagranicznych i blisko dwukrotnie większy wśród turystów krajowych.

Liczba turystów zagranicznych spadła w stosunku do 2014 roku o 33,2%, co zapewne było spowodowane toczącą się wojną w Syrii i zagrożeniem terrorystycznym. Spadły również dochody w całym sektorze usług turystycznych. Dla przykładu dochody ze sprzedaży biletów spadły o 36% i wyniosły ok. 404 tys. dinarów jordańskich (ponad 2,2 mln zł). Ze względu na wysokie ceny biletów i ich stały wzrost (w 2010 roku – 50 dinarów, kolejny wzrost do 75 dinarów, co w przeliczeniu wynosi ok. 90 euro) zabytki wykute w piaskowcu stały się jedną z najdroższych atrakcji turystycznych świata (*Petra – mniej turystów w styczniu*, 2015).

Wzrost dochodów z turystyki ma ogromne znaczenie dla społeczności lokalnej, gdyż pozwala m.in. zapewnić podstawowe wykształcenie najuboższym miejscowym dzieciom, które obecnie pracują na straganach na utrzymanie rodziny. Można zauważyć, że na wielkość ruchu turystycznego w Petrze miała i ma wpływ niestabilna sytuacja w regionie Bliskiego Wschodu, a dochody z turystyki w ostatnich latach stale maleją. Dochodzi do tego sezonowość ruchu turystycznego, która uzależniona jest od warunków klimatycznych. Klimat Petry odgrywa główną rolę w procesie destrukcji zabytków architektury nabatejskiej i w sezonowości ruchu turystycznego. Lata są tutaj gorące i suche, zaś okres zimowy jest chłodny i wilgotny (*Jordan Meteorological Department Annual Report*, 2003). Najwięcej turystów przyjeżdża w kwietniu (w 2014 roku przybyło ok. 101 039 turystów, z czego 77,13% stanowili turyści zagraniczni) i w maju

(w 2014 roku przybyło 65 975 turystów, z czego 82,56% stanowili turyści zagraniczni) oraz w październiku i listopadzie, a najmniej w lipcu i sierpniu ze względu na wysokie temperatury powietrza (tylko 59,62% w 2014 roku) (tab. 1). Dla porównania w roku 2015 nastąpił spadek ruchu turystycznego. W kwietniu 2015 roku Petrę odwiedziło 63 432 turystów, z czego 62,77% stanowili turyści zagraniczni, a w maju przybyło 47 342 odwiedzających, z czego 73,52% stanowili turyści zagraniczni.

W sezonie turystycznym, trwającym od marca do maja i od września do listopada, jednego dnia potrafiło wejść na teren kompleksu nawet ponad 5 tys. osób.

Tab. 1. Sezonowość ruchu turystycznego w Petrze

Miesiąc	2014			2015		
	Turyści krajowi	Turyści zagraniczni	Razem	Turyści krajowi	Turyści zagraniczni	Razem
Styczeń	6 935	32 124	39 059	5 946	19 927	25 873
Luty	6 991	33 911	40 902	4 842	19 469	24 311
Marzec	12 009	52 055	64 064	10 580	31 344	41 924
Kwiecień	23 105	77 934	101 039	23 614	39 814	63 428
Maj	11 506	54 469	65 975	12 535	34 807	47 342
Czerwiec	9 381	33 305	42 686	5 594	18 689	24 283
Lipiec	6 256	21 654	27 910	10 668	15 266	25 934
Sierpień	14 809	21 861	36 670	11 411	15 708	27 119
Wrzesień	7 699	28 380	36 079	6 331	22 726	29 057
Październik	14 314	46 681	60 995	11 297	41 341	52 638
Listopad	6 801	42 384	49 185	6 161	31 312	37 473
Grudzień	5 314	26 724	32 038	6 325	24 399	30 724
Turyści ogółem	125 120	471 482	596 602	115 304	314 802	430 106

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Turystyki Jordanii (Department of Statistics, 2015; 2016)

Fot. 3. Dolne partie fasady Deir (klasztor) zniszczone przez procesy erozyjne – działanie wiatru oraz wdrapujących się na zabytkowe budowle turystów

Źródło: Paweł Wójtowicz

Wielu turystów nie zna przepisów, jakie obowiązują na terenie Petry, co objawia się ich negatywnym zachowaniem. Spośród zagrożeń ze strony człowieka najpoważniejszym problemem jest brak kontroli nad turystami. Można zauważyć, jak niektórzy z turystów zbaczają ze szlaku i wdrapują się na zabytkowe konstrukcje (fot. 3). Nie odstrasza ich nawet widok strażnika.

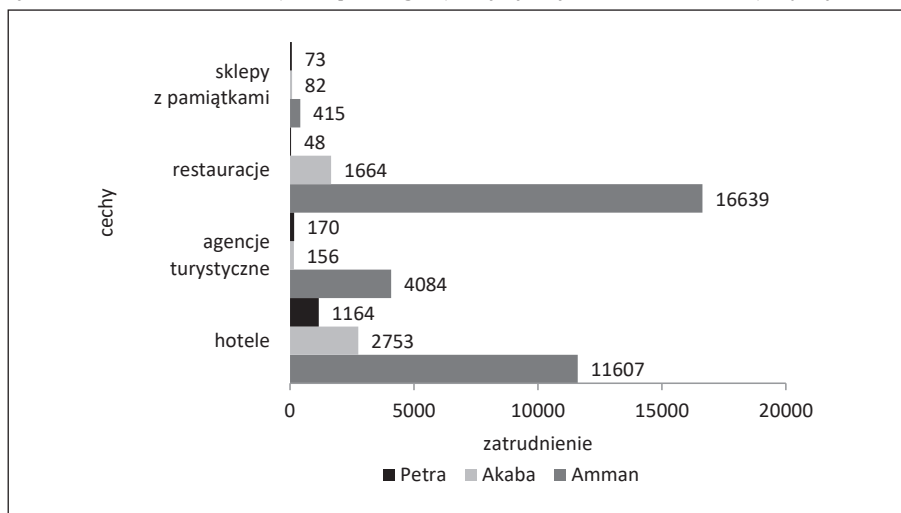
ROZWÓJ INFRASTRUKTURY W PETRZE

Gwałtowny rozwój turystyki wygenerował jednocześnie szybki rozwój infrastruktury turystycznej w tym regionie. Dzisiejsza Wadi Musa (Dolina Mojżesza) to miejscowość powstała wokół Petry. Dawniej była znana jako Elji, ale obecnie przyjęła nazwę pobliskiej doliny. Po podpisaniu porozumienia pokojowego z Izraelem i terytoriami palestyńskimi w 1994 roku miasteczko Wadi Musa rozkwitło jako miejsce turystyczne. Bardzo szybko przemieniło się z małego miasta z nielicznymi mieszkańcami i tradycyjnym społeczeństwem Beduinów w miejsce, do którego przybywają turyści z całego świata, pozostawiając dużą ilość gotówki. Powstał tu niejednolity zespół hoteli, restauracji i sklepów, które rozciągają się na przestrzeni ok. 5 km w dół od Ain Mousa (Źródła Mojżesza), głównego wjazdu do Petry.

Większość hoteli ma co najmniej cztery lub trzy gwiazdki, a za dobę trzeba zapłacić minimum 20 euro. Dobrze prosperują restauracje, kawiarnie oraz sklepiki z pamiątkami, w których zatrudnienie znajduje również miejscowa ludność – Beduini (ryc. 3). Obserwuje się również wzrost zatrudnienia w usługach hotelarskich, widoczny szczególnie w ostatnich latach.

Najwięcej osób z lokalnej społeczności zatrudnionych jest w Petrze w hotelarstwie – 1164 osoby, oraz w agencjach turystycznych – 170 osób (głównie przewoźnicy, przewodnicy, miejscowi handlarze – fot. 4). W sześciu restauracjach znajdujących się na terenie Petry zatrudnienie znalazło 170 osób, a w sklepach z pamiątkami pracuje 73 mieszkańców.

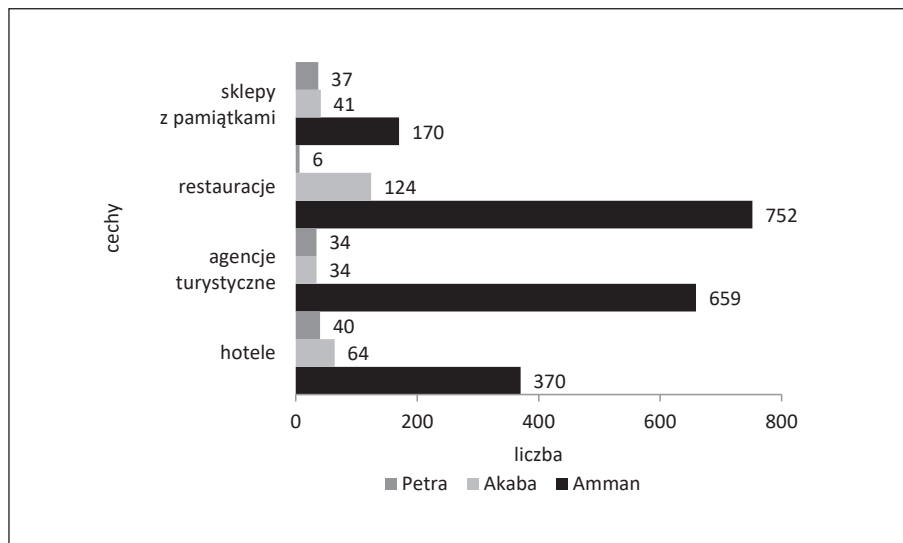
Ryc. 2. Liczba hoteli, restauracji, sklepów i agencji turystycznych w Petrze na tle największych miast Jordanii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Turystyki Jordanii (Department of Statistics, 2015; 2016)

Ryc. 3. Zatrudnienie w usługach hotelarskich w Petrze na tle miast turystycznych Jordanii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Turystyki Jordanii (Department of Statistics, 2015; 2016)

Fot. 4. Turyści i Beduini na terenie Petry

Źródło: Paweł Wójtowicz

NEGATYWNE ZACHOWANIA TURYSTÓW I LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI

Czynnikiem wpływającym na pogarszający się stan zabytków Petry jest obecność i działalność w tym miejscu człowieka (Paradise, 1999: 355). Wiele osób dawniej zwiedzających Petrę, wierząc w rozprowadane legendy, strzelało na oślep np. do urny znajdującej się nad środkową częścią frontonu w nadziei na zdobycie znajdujących się w niej rzekomo bogactw. Gigantyczny ruch turystyczny – tłumy pieszych maszerujących codziennie przez As-Sik i centrum Petry, wspinających się do „klasztoru” (Deir) położonego ponad doliną, zasiadających w rozrastających się tutaj kawiarniach i pozostawiających śmieci – wpływa niekorzystnie na stan zabytków. Dodatkowo ruch turystyczny generuje wielki rozwój usług oferowanych w tym rejonie przez miejscowych sprzedawców, przewoźników i przewodników. Setki turystów są codziennie wożone niewielkimi bryczkami lub na osiołkach po zachowanych fragmentach oryginalnego bruku As-Sik czy wykutych w miękkiej skale stopniach prowadzących do „klasztoru” (Deir), co powoduje powolne znikanie zabytkowych dróg (fot. 5), pomimo zabiegów konserwatorskich wdrażanych przez jordańskie służby opiekujące się zabytkami.

Miejscowa ludność również przyczynia się do niszczenia skarbów kultury. Dzieci odłamują fragmenty kolorowych skał, by sprzedawać je turystom, wspinają się na delikatne konstrukcje i wchodzą do zabytkowych nisz. Zwierzęta juczne Beduinów uszkadzają kamienne ścieżki i stopnie, zjadają rośliny rosnące na terenie parku oraz zostawiają odchody, które niszczą piaskowiec, z którego zbudowane jest starożytne miasto (UNESCO, 1992). Ucneni badają również, czy wibracje powodowane przez zaprzęgi konne, przejeżdżające z wielkim hałasem przez wąwóz, czy warkot generatorów stanowiących tu główne źródło zasilania, nie osłabiają skał.

Fot. 5. Fragment oryginalnej, kamiennej posadzki w drodze do wąwozu As-Sik w Petrze

PODSUMOWANIE

Turystyka jest bezpośrednim lub pośrednim źródłem dochodów niemal wszystkich mieszkańców powstałego przy wejściu do kompleksu archeologicznego kilkutysięcznego miasta Wadi Musa. Z drugiej strony turyści powodują znaczną degradację zabytków, które stanowią podstawę miejscowej gospodarki. Intensywny ruch turystyczny przyspiesza proces niszczenia piaskowców. Powstają wytarcia, nacięcia, wzrosło również zawilgocenie skał. W celu ochrony Petry władze Jordanii zdecydowały się ograniczyć ruch turystyczny poprzez drastyczną podwyżkę cen biletów (*Strategic plan for Umm Sayhoun and surrounding areas*, 2011). Wzrost dochodów z turystyki pozwoli m.in. zapewnić podstawowe wykształcenie najuboższym miejscowym dzieciom oraz wzrost społeczno-ekonomiczny plemion beduińskich.

Jak zachować równowagę między korzyściami dla mieszkańców i niezapomnianymi wrażeniami dla turystów a ochroną Petry? Władze Jordanii podejmują w celu ochrony miasta różnego rodzaju przedsięwzięcia. Przeznaczają 10% z każdego biletu wstępu na prace konserwatorskie. Żeby ograniczyć natężenie ruchu turystycznego w ciągu dnia, turystów ma wywozić z parku po zwiedzaniu Petry, inną drogą, autobus zasilany ekologicznym paliwem, dzięki czemu liczba osób jednocześnie przemierzających ten szlak znacząco spadnie. W planach jest także budowa w pobliżu Petry elektrowni słonecznej finansowanej przez firmę Mitsubishi. Wytwarzany przez nią prąd miałby zastąpić energię z licznych agregatów zasilanych olejem napędowym. Odremontowane centrum obsługi turystów zostanie wyposażone w czasowy system biletowy, który pozwoli na rozłożenie napływu turystów na cały dzień i uniknięcie nadmiernego zatłoczenia. Prowadzona jest również przez władze lokalne bardzo intensywna działalność mająca na celu zabezpieczenie oraz rekonstrukcję wielu obiektów Petry (*Petra*, 2011).

Literatura

References

- Augé, Ch., Dentzer, J.M. (2000). *Petra*. London: The Rose-Red City.
- Department of Statistics (2015) (2017, 8 grudnia). *Jordan Statistical Yearbook 2015*. Pozyskano z http://www.dos.gov.jo/dos_home_a/main/yearbook_2015.pdf
- Department of Statistics (2016) (2017, 8 grudnia). *Jordan Statistical Yearbook 2016*. Pozyskano z http://www.dos.gov.jo/dos_home_a/main/yearbook_2016.pdf
- Ferreira, S., Rial, A., Varela, J. (2009). Post Hoc Tourist Segmentation with Conjoint and Cluster Analysis. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 7.
- Gibson, D. (2002). *The Nabateans. Builders of Petra*. Amman.
- Gojke, W. (2016) (2017, 21 stycznia). *Jordania – w jaskiniach w Petrze znów zaczęli mieszkać ludzie*. Pozyskano z <http://turystyka.wp.pl/kat,1036543,title,Jordania-w-jaskiniach-w-Petrze-znow-zaczeli-mieszka-c-ludzie,wid,18388305,wiadomosc.html?ticaid=1176f1>
- Gunn, C.A. (1972). *Vacationscape: designing tourist regions*. Bureau of Business Research. Austin: University of Texas at Austin.
- Hammond, P.C. (1973). The Nabateans – Their History. *Culture and Archaeology. Studies in Mediterranean Archaeology*, 37.
- Heinrichs, K. (2008). Diagnosis of weathering damage on rock-cut monuments in Petra, Jordan Environmental Geology. *International Journal of Geosciences*, 56(3–4).
- Jordan Meteorological Department Annual Report (JMD)* (2003). Amman: Jordan Meteorological Department Press, 54.
- Kołodziejczyk, P. (2013). Naturalne i antropogeniczne zagrożenia dla zabytków architektury nabatejskiej na terenie Petry i w południowej Jordanii. *Wiadomości Konserwatorskie*, 36.

- Kowlaczyk, A. (2002). *Geografia turystyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kurek, W. (2007). *Turystyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lindner, M. (2005). Water supply and water management at ancient Sabra (Jordan). *Palestine Exploration Quarterly*, 137(1), 33–52.
- Machowski, W. (2007). *Petra*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum.
- Oleson, J.P. (2007). Nabataean Water Supply, Irrigation and Agriculture. W: K.D. Politis (red.). *The World of the Nabataeans*. Volume 2 of the International Conference The World of the Herods and the Nabataeans held at the British Museum. Stuttgart, 217–251.
- Paradise, T. (1999). *Analysis of Sandstone Weathering of the Roman Theater in Petra*. Jordan, ADAJ 43, 353–368.
- Petra* (2011) (2017, 21 stycznia). Pozyskano z https://sacredsites.com/middle_east/jordan/petra_ruins.html
- Petra – mniej turystów w styczniu* (2015) (2017, 21 stycznia). Pozyskano z www.waszaturystyka.pl/swiat/item/1872-petra---mniej-turystow-stycznium.html
- Petra National Trust (2011) (2017, 21 stycznia). Pozyskano z <http://petranationaltrust.org/Default.aspx?aspxerrorpath=/UI/Default.aspx>
- Strategic plan for Umm Sayhoun and surrounding areas* (2011). Development and Tourism Region Authority in Association with Design Workshop and JCP s.r.l.
- Tholbecq, L. (2007). Nabataean Monumental architecture. W: D. Konstantinos Politis (red.). *The World of the Nabataeans – Volume 2 of the International Conference The World of the Herods and the Nabataeans held at the British Museum*, 17–19 April 2001, Stuttgart, 104.
- UNESCO (1992). *Report: Petra National Park Management, Plan*, 1–176.

Bożena Elżbieta Wójtowicz, dr hab., prof. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Geograf, dydaktyk geografii, podróżnik, zwiedziła większość krajów europejskich oraz Kubę, Mauritius, Meksyk, Indie, Nepal, Egipt, Maroko, Jordanię, Dominikanę. Kierownik Zakładu Dydaktyki Geografii Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Opublikowała ponad 210 prac naukowych w kraju i za granicą. Autorka monografii naukowej *Geografia, rozwój zrównoważony, edukacja ekologiczna* oraz współautorka i redaktor prac o charakterze monograficznym, m.in. *Przyroda województwa świętokrzyskiego, Funkcje turystyki i krajoznawstwa w strategii rozwoju regionów w Polsce, Turystyka i ekologia – rozbudzenie potrzeb poznawczych i świadomości społeczeństwa, Kształcenie i doksztalcanie nauczycieli geografii w Polsce i w krajach Unii Europejskiej, Edukacyjne zajęcia terenowe w Świętokrzyskim Parku Narodowym, Współautorka podręczników szkolnych: Geografia. Krajobrazy Polski do klasy 4, Geografia Ziemia – nasza planeta do klasy 6, Przyroda do klasy 4 i 5. Specjalistka z zakresu geografii, dydaktyki geografii, ochrony środowiska oraz turystyki i rekreacji.*

Bożena Elżbieta Wójtowicz, an assistant professor, geographer, geography teacher, traveller, who has visited most of the European countries, Cuba, Mauritius, Mexico, India, Nepal, Egypt, Morocco, Jordan, Dominican Republic. She is the Head of the Department of Didactics of Geography, Institute of Geography, the Pedagogical University of Cracow. She has published over 210 academic papers in the country and abroad. She is the author of the monograph *Geography Sustainable Development Environmental Education* and a co-author and editor of monographic works, such as *Nature of the Świętokrzyskie Voivodeship; Functions of tourism and sightseeing in the strategy of regional development in Poland; Tourism and ecology – fostering the cognitive needs and public awareness; Education and additional training of teachers of geography in Poland and in the European Union; Educational fieldwork in Świętokrzyski National Park*. She is also a co-author of textbooks: *Geography. Polish Landscapes* 4th grade; *Geography. Earth – our planet* 6th grade; *Natural Science* 4th and 5th grade. She is a specialist in the field of geography, teaching geography, the protection of environment, and tourism and recreation.

Adres/address:

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
Zakład Dydaktyki Geografii
ul. Podchorążych 2, 30-840 Kraków, Polska
e-mail: boz.wojt@gmail.com